

Світ, розбитий на скалки, у візії Івана Франка

Парадокс геніального Івана Франка в тому, що він начебто й відомий нам, адже про нього написано багато, Франкові твори викладають у школі, за мотивами його романів і повістей знято не один художній та анімаційний фільм. Астероїд, майдани й вулиці, театри, університети, школи й парки в багатьох містах названі на честь цього письменника й мислителя. В Україні створено наукові центри франкознавства, зокрема активно провадить студії Франкової спадщини Інститут Івана Франка НАН України, а також засновано кілька премій імені І. Франка за визначні здобутки в різних галузях: у літературознавстві, у галузі інформаційної діяльності, за переклади й популяризацію української літератури за кордоном. Утім, щойно занурюєшся в тексти письменника, то бачиш, що й досі літератор неосягнутий, мало відрефлексований, неспопуляризований на рівні широкого загалу, тобто нація як цілість ще не збагнула, хто народився на її землі. Він і лірик, і трибун, і тонкий психолог, і естет, і політик, і філософ, і літературознавець, і фольклорист, і етнолог, і мовознавець, поет і прозаїк — людина-енциклопедист і творець нового змісту. Неоднаковий у різних творах, суперечливий і наполегливий. Франкова художня творчість уражає кількістю тем, сюжетів, образів, художньою мовою. Не раз доводиться

дивуватися, як багато він устиг. Часто саме І. Франко вперше в українській літературі порушував складні морально-етичні проблеми, описуючи життя суспільства. При цьому письменник міг бути зануреним і в нагальні тогочасні проблеми, і підноситися понад утилітарні потреби літератури своєї доби. Він писав для різних читачів: і для інтелектуалів, і для широкого загалу. І. Франко міг заявити, що «я не думаю писати похлопськи і для хлопів», тобто для селян і про селян, а пізніше змінити свою думку й створити яскраві зразки літератури для масового читача. Водночас ніколи не зрікався українського погляду на світ, хоч тривалий час і доводилося заробляти «в наймах у сусідів» — у польських часописах і газетах. Не буде перебільшенням сказати, що сучасна українська культура великою мірою має прометеївську іскру стійкості, бо вихована на спадщині І. Франка. Проте для того, щоб традиція не вичахла, потрібно її культивувати — додавати живого вогню до узвичаєного сприйняття класичних текстів, у яких, незважаючи на віддаленість їхнього створення від нашого часу, вдається «відчитати» любов і ненависть, розрахунок і людяність, гнів і милосердя, жадібність і щедрість, вірність і підступність, біль і вдячність. Власне, усі емоції, що супроводять нас упродовж життя. І роблять людину людиною залежно від міри вияву цих почуттів.

І. Франко народився 27 серпня 1856 року в Нагуєвичах Дрогобицького повіту в Королівстві Галичини й Володимирії (таку назву мала провінція Габсбурзької імперії, до якої входили українські землі Наддністрянщини). Батько, Яків Франко, був заможним ковалем, а мати Марія, з роду Кульчицьких, походила зі збіднілої шляхти. Незважаючи на ранне сирітство, І. Франко здобув добру освіту: закінчив Дрогобицьку гімназію, навчався на філософському факультеті Львівсь-

кого університету, завершив навчання в Чернівецькому університеті. Здобув науковий ступінь доктора габілітованого, був членом Наукового товариства імені Шевченка, товариства «Просвіта», обраний почесним доктором Харківського університету. Писав свої твори здебільшого українською, польською та німецькою мовами. Його праці з'являлися друком в українських, польських, австрійських, чеських періодичних виданнях. Мав феноменальну пам'ять. Був активним громадським і політичним діячем. Нитки його долі були переплетені з ідеями та працею всіх найпомітніших українських інтелектуалів другої половини ХІХ — початку ХХ століття. Простіше назвати тих, хто не входив до орбіти І. Франка, ніж діячів його кола. Сучасна традиція українського красного письменства, гуманітаристики, філософської й політичної думки великою мірою виросла на рецепції Франкової спадщини.

Життя І. Франка було сповнене випробувань і негараздів. Галичина в той час перебувала в складі Австро-Угорської імперії в подвійному колоніальному пригніченні: австрійському й польському. Відень прагнув грати на суперечностях між поляками й українцями Галичини, щоб провадити свою політику упокорення далекої провінції, а польська провідна верства, у руках якої була економічна потуга краю та адміністративний вплив, намагалася асимілювати українців та унеможливити їхнє національне відродження. Тому будь-який політичний або інтелектуальний український рух викликав підозру в панівних колах. І. Франко очолював багато модерних культурних і політичних проектів, його ідеї часто наражалися на критику не лише в чужих середовищах (польському й австрійському), а й серед багатьох українців. 1878 р. цісарський суд визнав І. Франка разом із товаришами

винними у створенні таємного соціалістичного гуртка й засудив до шеститижневого ув'язнення. Це фатально вплинуло на Франкову долю: у в'язниці він тяжко захворів, недуга перейшла в хронічну форму й мучила його все життя, він як людина із судимістю не міг стати вчителем, був позбавлений стипендії, навчання у Львівському університеті загальмувалося, батько його нареченої Ольги Рощкевич не дав згоди на шлюб. І пізніше поліція переслідувала І. Франка. 1880 р. його заарештували в Коломиї за поширення соціалістичних ідей. Через три місяці визнали, що арешт був безпідставним. Утретє І. Франка заарештували 1889 р. у Львові, звинувачуючи його в шпигунстві на користь Росії. І знову звільнили через брак доказів. І. Франко активно цікавився соціалістичними ідеями, які набули великої популярності серед європейських інтелектуалів, і в певний період свого життя називав себе «соціалістом і радикалом», але не марксистського типу, а драгоманівського, на федералістичній основі. У зрілому віці він дійшов висновку: «<...> державна програма соціалізму аж надто часто пахне державним деспотизмом та уніформізмом, що, проведений справді в життя, міг би статися великою гальмою розвою». Пізніше, характеризує соціалістичний лад, зауважив, що «Енгельсова держава» перетворилася б на «народну тюрму»: «Люди виростали б і жили б в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава сталась би величезною народною тюрмою». Не можна сказати, що тільки ранній І. Франко застерігав проти тоталітаризму. Письменникові було лише тридцять років, коли він зробив узагальнення: «<...> на доктринах Маркса й Енгельса, в якій, незважаючи на її мниму свободолобність, в основі лежить ідея деспотиз-